

MÁRAI SÁNDOR NAPLÓJA

1. Armageddon

A Napló első bejegyzése arról szól, hogy egy műveltség utolsó rángógörccseinek vagyunk tanúi, az utolsó pedig arról, hogy az emberiség olyan labirintusban bolyong, amiből nincs kijárat. Végig kísért ez a sötét tónus, amely inkább elutasító, mint kétségbeesett. Márai egy 1978-as bejegyzésében Spengler időszerűségén töprengve írja azt, hogy ideje lenne megírni Az atomkor őszét (71.). Ez a napló ennek az elképzelt és megírhatatlan, komor könyvnek, Az atomkor alkonyának lehetne a vázlata.

A jelent a zűrzavar, a zavarosság jellemzi. "Ami 'történik', már nem történelem, hanem természeti folyamat, szabály és logika nélkül." (129.) A történelem véget ért, már azon túl élünk, a végeérhetetlen és fenyegető jelenben. A mai ember már nem képes az emlékezésre, a múltat örökre elvesztette, s a helyén tántorgó űrbe egyetlen érzés került: a félelem. Erről szól a Napló központi helye: az Armageddon-bejegyzés (116). A félelem elsősorban a jövőre vonatkozik, amely csak katasztrófaként képes megjelenni. 1982-ből származik Márainak a kémiai háborúról, a nevettető gáz és könnygáz bevetéséről szóló látomása: "A Szuperkrimi, amikor egy országban egyidejűleg nevetni és zokogni kezd az államfő, a bírák, a papok, az elítélt és hóhér..., és nem tudják

+ Márai Sándor: Napló (1976-1983), Újváry Griff Verlag, München, 1984.

abbahagyni az eszelős gyászt és vidámságot, belepusztulnak." (162.) Ezért megírhatatlan **Az atomkor alkonya**, a könyv, melynek teóriája szerint ennek a korszaknak nem lesz túlélője.

Márai szerint ez a "ma" 1930 körül kezdődött, a fejlődésbe vetett hit eltűnésével, amikor "a nyugati életérzés olyan talajcsuszamlás állapotába jutott, amihez csak a reneszánsz őrsekváltása hasonlítható. Eszmék, melyek évezreden át szabályozták az életformákat, elfakultak." (13.) E bejegyzésben nem esik róla szó, de e válság egy konzervatív hanyatláselméleti leírás része.

Szilágyi Ákos a hetvenes évek uralkodó eszméiről, konzervatív ellentámadásáról írja a következőket: "A konzervatív offenzíva egyik legnyilvánvalóbb jele (és bizonyos értelemben előzménye) a jövőtől való félelem és viszolygás. (...) Az utópia a konzervatív elméletben mostantól úgy jelenik meg, mint 'totalitárius csábítás'. Olyan paradicsom ígérete, amely megvalósulva pokolként fordul felénk." Ez a neokonzervatív hullám Márait az övéhez nagyon hasonló pozícióban találta. Közös jegy a haladáshit kritikája, a katasztrófizmus, az antiutópizmus mögött lappangó elméletellenesség, a hagyományhoz való feltétlen odafordulás stb. Márai életműve azonban független ettől a fordulattól. Konzervativizmusának egyik központi témája a tömeg és arisztokrácia viszonya: ez a harmincas évek egyik uralkodó eszméje. A későbbi évtizedekben került mellé az ezt megalapozó két másik központi téma: az ember eredendő gonoszságáról vallott nézet, illetve elrejtve, sokkal kevesebbet említve: az Isten elvesztésének kérdése (182.).

Márai 1936-ban megjelent **Napnyugati őrjárat** című könyvében leírja azt az utazást, amelyen megnézte a "napnyugati birodalom hanyatlását". Az utazás előtt újra végigolvasta Spenglert, s megállapította **A Nyugat alkonyáról**, hogy "a könyv sokkal időszerűbb ma, mint volt tíz év előtt". A korszak két másik "uralkodó íróját" is

emlegeti ekkor: Ortegát név szerint is, Keyserlingnek csak a kifejezéseit. Ortegával a **Napló**ban is találkozunk, akárcsak az 1936-os könyv alapvető gondolatával: az eltömegesedő kultúrának, a tömegek lázadásának leírásával. Márai 1983-ban a következőket írja, Curtiust interpretálva: "Szellemi és jellembeli arisztokrácia nélkül nincs társadalom: a bestialitás feltör a társadalomban, mint a szennyvíz, ha csőrepedés van a házban." (178.)

"A század gyermekének" ez az undor és megvetés csak az egyik arca. Az eltorzult ábrázat mögött félelem van, az a felismerés, amit Márai a **Napnyugati Örjáratban** ír le, miszerint már Antiutópiában élünk. A másik arc az öröme, mert az 1900 és 1950 közti félévszázad olyan Nagy Korszaka volt a művészetnek, amelyhez csak a reneszánsz ideje s az i.e. V. század hasonlítható" (37.). Halk kettőssége ez a századnak, s elhal amellett az ítélet mellett, amely a Proust utáni irodalmat plasztik-kornak nevezi. (151.)

A naplók eddig kiadott hat kötete egyetlen témával foglalkozik: a nyugati szellem válságával. E szempontból egységesek: az 1960-as bejegyzés arról, hogy "az atomkorszaknak nincsen 'olvasója', sem 'stílusa', csak termelők és fogyasztók vannak" vagy az 1944-es gondolatok az emigrációról a legutóbbi **Napló**nak is vezető eszméi. Az elzárkózás ideája is régen jelent meg Márai életművében, talán az idegenség érzéséből nőtt ki, melyről sokat írt a 30-as években. Az 1947-es **Európa elreblésében** már programként jelent meg az elzárkózás: "El kell fordulni a világtól, költők...", s a későbbi naplókban mindig visszatér ehhez a művészeszményhez: a feltétlen magányossághoz, a világtól való tökéletes elkülönültséghez. Ebben az értelemben a naplók egy sajátosan megformált arisztokrata magatartás dokumentumai. Nyugat-európai magyar kritikusai már írtak a Márai-naplóknak erről a vonásáról, Várady Imre például 1959-ben, a Katolikus Szemlében, így: "Mintha szerzőnkben

egy bizonyos elképzelés élne arról, hogy milyen a szellem arisztokráciájához egyedül méltó magatartás a külvilággal szemben, s ehhez görcsösen ragaszkodnék." Ezzel újra a harmincas évek légkörében járunk, Ortega és a **Napló**ban is idézett Eliot (178.) között, vagy Hamvas Béla **Vízöntő**-esszéjének és Németh László új nemesség-teóriájának világában.

2. Az állampolgár

Az 1946-os **Ihlet és nemzedék** című Márai-kötetben található egy kis D'Annunzio-esszé. Pompának és giccsnek, nagyszerűségnek és ordenárénak ebben az ösképben megtalált közös és kétes hírű pontját kereste Márai a **Napló** íróportréinak írásakor is. Az idős Goethéről megtudjuk, hogy ritkán fürdött, Tolsztojról, hogy soha, öregkori mosdatlansága miatt felesége keservesen panaszkodott (157.), Pascalról azt írja, hogy "halálfélelme vinnyogó, beteges" volt (137.), s Thomas Mann utolsó évei önünnepléssel teltek (161.). Úgy ír Márai ezekről az urakról, mintha személyes ismerősei lettek volna, félig elfeledt szomszédai és ellenségei, vagy csak egy évtizedekkel ezelőtt hallott történet hősei. Tiszteletlenül ír és megbocsátva, mint aki túl sokat tud róluk.

Így kerül egymás mellé a teória pátosza és az erről mit sem tudó gyakorlat. Ezt a teóriát legtisztább formában a **San Gennaro vére** című regényben találjuk meg (ez Márai emigrációban megjelent legsikeresebb műve): "Van egyféle titkos szövetség a világon, amely erősebb mint a kommunisták szövetsége." "Ez a filozófusok és költők anarchikus világszövetsége." Ott ez az ünnepélyes elmélet a **Napló**ban is, mint hátvéd: létezik egy időtlen ország a jelen mocsara alatt, s ennek éppúgy állampolgára a vén, mosdatlan udvari titkos tanácsos, mint egy naponta borotválkozó magyar író Amerikában.

Takács József